УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.4-1.16>

ГУЙВАН П.Д.

ПУБЛІЧНІ ТА ПРИВАТНІ ІНТЕРЕСИ В ДОСТУПІ ДО ІНФОРМАЦІЇ, СУТНІСНІ ВІДМІННОСТІ ЇХНЬОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Наукова праця присвячена дослідженню актуального питання державного гарантування права конкретного громадянина на доступ до інформації. Проаналізовано заходи владних інституцій щодо забезпечення можливості реалізації інформаційних прав особистості, що становить одну з головних засад національного розвитку та демократичних свобод у суспільстві. Зазначено, що нині в суспільстві є низка проблем у цій сфері, які залишаються нерегульованими. Встановлено, що проблеми з інформаційною свободою людини у нашій країні є як під час реалізації особистих прав та інтересів, так і під час здійснення суспільно важливих функцій. Адже серед прав особи на приватність та її публічних прав істотне місце займають відносини, пов'язані з отриманням необхідних відомостей для реалізації суто особистих або соціальних повноважень. Відтак оцінено доктринальні спроби відмежувати захисний механізм приватноправового відношення в цій царині від інших інформаційних правопорушень, що регулюються нормами публічного законодавства. На конкретних прикладах вирішення справ ЄСПЛ показано, що широке трактування особистого якраз і не дає змоги провести чітку межу між ним і публічним спектром діяльності конкретної приватної особи.

У роботі зроблено висновок, що приватний чи публічний характер відносин в інформаційній сфері, який зумовлює певне правопорушення, далі не є завжди очевидним. Тож юрисдикційному органу, який вирішує спір, належить детально розібратися із сутністю матеріально-правових взаємин, порушення яких призвело до виникнення охоронного домагання. Вивчено усталену прецедентну позицію Європейського суду з прав людини, за якою, якщо порушення відбулося щодо обмеження можливості отримання інформації/документів, які мають більшу вагу для приватних, аніж суспільних інтересів застосовуватиметься стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Коли ж інформація має велике суспільне значення, обмеження з боку влади в доступі до неї має оцінюватися з позиції конвенційної статті 10. Визначено основні засади подібного правозастосовного підходу у національній правовій системі. Наведено відповідні нормативні передумови, обґрунтовано, що, вирішуючи конкретний спір, український суд повинен виявити, яке значення має той чи інший стосунок для соціуму чи конкретних осіб, і застосувати відповідне охоронне законодавство.

Ключові слова: публічний інтерес, захист приватності, доступ до інформації.

This scientific work is devoted to the research of the actual issue of state guarantee of the right of a particular citizen to access to information. Measures of the authorities are analyzed to ensure the possibility of realization of information rights of the individual, which is one of the main principles of national development and democratic freedoms in society. It is noted that at present there are a number of problems in the society that remain unresolved. It is established that problems with the information freedom of man in our country exist, both in the exercise of personal rights and interests, and in the exercise of socially important functions. After all, among the rights of the individual to privacy and his public rights occupy a significant place relations related to obtaining the necessary information for the exercise of purely personal or social powers. Therefore, doctrinal attempts to differentiate the defense mechanism of the private-law relationship in this area from other information offenses governed by public law are assessed. Case studies of the ECtHR show that widespread interpretation of a person does not allow

a clear boundary to be drawn between him and the public spectrum of the activity of a particular individual.

The paper concludes that the private or public nature of relations in the information field, which causes a certain offense, is not always obvious. Therefore, the jurisdiction that decides the dispute should deal with the substance of the substantive legal relations, the breach of which led to the appearance of a security claim. The established case-law of the European Court of Human Rights has been examined, according to which Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms will apply if the violation occurred to restrict the access to information / documents of greater importance to the private than the public interest. However, where information is of considerable public importance, the restriction on access to it by the authorities should be assessed from the point of view of convention Article 10. The basic principles of a similar enforcement approach in the national legal system are identified. Given the relevant regulatory prerequisites, it is substantiated that, in resolving a particular dispute, the Ukrainian court must identify the importance of this or that relationship for the society or specific persons, and apply the relevant security legislation.

Key words: *public interest, protection of privacy, access to information.*

Вступ. Поняття інформації є одним із визначальних елементів суспільних відносин в умовах сучасного динамічного розвитку. «Хто володіє інформацією, той володіє світом», – сказав англійський банкір Натан Ротшильд. Ця фраза була улюбленою у Вінстона Черчилля, і вона дійсно варта того, адже можливість людини отримувати інформацію незалежно від волі держави та інших осіб, від кордонів визнається важливим складником свободи слова як основоположного принципу демократії, гуманності і справедливості. В сутнісному сенсі під інформацією розуміють корисний зміст про річ, явище, факт, суспільство, державу тощо, тобто вилучені з об'єктивних факторів навколишнього середовища дані. При цьому категорія «дані» розглядається як абстрактна, а її конкретний зміст визначається з прив'язкою до сфери пізнання [1, с. 18].

Вказаній сфері відносин особливу увагу має приділяти держава як гарант дотримання основоположних прав людини. При цьому слід зважати на позицію міжнародних документів, таких як Пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якими забезпечення можливості доступу особи до інформації становить одну з головних засад національного розвитку та демократичних свобод у суспільстві. З метою втілення згаданих правил у життя в Україні указом президента було затверджено Доктрину інформаційної безпеки. Відповідно до пункту 5 цього документа пріоритети державної політики в інформаційній сфері полягають у відкритості та прозорості держави перед громадянами. Для цієї мети постійно має відбуватися державне сприяння розвитку можливостей доступу та використання публічної інформації у формі відкритих даних; інформування громадян України про діяльність органів державної влади, налагодження ефективної співпраці зазначених органів із засобами масової інформації та журналістами; проведення реформи урядових комунікацій; розвиток сервісів, спрямованих на більш масштабне та ефективне залучення громадськості до рішень органами державної влади та місцевого самоврядування; сприяння формуванню культури суспільної дискусії [2].

Однак реально вказані заходи здійснюються переважно лише на папері. Як зазначають окремі владні інформаційні джерела, нині в суспільстві є низка проблем, які залишаються не врегульованими. Серед таких проблем найбільш актуальними є надмірне державне регулювання інформаційних відносин; неналежний рівень захисту журналістів; державна пропаганда та обмеження на публічні висловлювання з окремих питань; неналежна практика реалізації законодавства у сфері доступу до інформації, зокрема публічної інформації; відсутність гарантованого доступу кожного до інформаційних ресурсів, зокрема до мережі Інтернет [3]. Отже, проблема продовжує залишатися досить актуальною, зокрема, в частині задоволення потреб громадян, підприємств, установ і організацій усіх форм власності у доступі до достовірної та об'єктивної інформації, забезпечення її вільного обігу та неможливості обмеження інформаційних свобод, крім випадків, передбачених законом.

Постановка завдання. Зазначена проблематика знаходить досить широке публіцистичне відтворення в сучасній правовій науці. Досить згадати праці таких юристів, як В. Коваль, І. Арістова, Р. Калюжний, І. Кресіна, Б. Кормич, Т. Слінько, Л. Кузенко, О. Остапенко, Ю. Тодика та ін. Однак дослідження не можна вважати вичерпаними. Зокрема, не досить вивченими зали-

шаються окремі аспекти інформаційних відносин у сфері отримання даних, необхідних особі для ефективного досягнення конкретних матеріально-правових результатів. У цьому сенсі важливими видаються особливості правового регулювання засобів захисту приватних інформаційних прав особи та їхньої сутнісної відмінності від механізмів гарантування доступу до публічно значимих відомостей. Адже на міжнародному рівні правова охорона цих прав відбувається у різний спосіб, відтак потребує додаткової уваги саме європейська правозастосовна практика у цій сфері. Тож ретельне вивчення вказаних питань і напрацювання на цій основі рекомендацій для національної правової системи є метою наукової праці.

Результати дослідження. Слід зазначити, що серед прав особи на приватність істотне місце займають відносини, пов'язані з отриманням необхідних для реалізації суто особистих повноважень відомостей від осіб, які є їхніми розпорядниками. За усталеною прецедентною позицією Європейського суду з прав людини, якщо порушення відбулося щодо обмеження можливості отримання інформації / документів, які мають більшу вагу для приватних, аніж суспільних інтересів, застосовуватиметься стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Втім, Європейський суд упродовж досить довгого періоду виробляв власну позицію щодо надання визначеності конкретним проявам реалізації інформаційного права особи та ознакам його порушення, але, зрештою, вона набула відносно усталеного вигляду лише через значний проміжок часу.

При цьому було констатовано практичну неможливість відмежувати захисний механізм приватноправового відношення в цій царині від інших інформаційних правопорушень, що регулюються нормами публічного законодавства. Це вдається зробити лише тією мірою, у якій можна визначити зміст і межі категорії приватного життя. Утім, Європейським Судом із прав людини розширене поняття приватного життя людини виведене за межі лише особистого життя. Воно охоплює захищеність персональних даних, право на усамітнення, підтримання стосунків з іншими людьми, право особи на моральну та фізичну цілісність, включно із сексуальним життям, право особи на доступ до інформації, пов'язаної з її усиновленням, право на встановлення батьківства тощо [4]. Але таке широке трактування особистого якраз і не дає змоги провести чітку межу між ним і публічним спектром діяльності конкретної приватної особи.

На доктринальному рівні подібні спроби робилися досить часто. Наприклад, було постульовано, що приватне життя в широкому розумінні є конституційним правом людини на недоторканність різних таємниць і персональних даних, а у вузькому розумінні це становить відомості особистого характеру без урахування персональних даних, які дають змогу ідентифікувати людину в суспільстві [5, с. 200]. На жаль, це визначення нічого не дає для досягнення результату – встановлення саме сфери приватного в житті конкретної особи, яка б дала змогу відмежувати її від соціальної діяльності особистості. Більш вдалим у цьому плані є наукове визначення, згідно з яким сферу особистого життя становить коло відносин і вчинків особи, спрямованих на задоволення індивідуальних потреб способами і засобами, що не мають соціального значення [6, с. 11]. Але знову-таки спостерігаємо фактичне абстрагування дефініційного визначення від реальній існування суб'єкта, які, попри бажання дослідників та їхнє намагання якось це обгрунтувати, не можуть апіорі бути втиснутими у прокрустове ложе стандартних конфігурацій.

Тож, наслідуючи приклад ЄСПЛ, необхідно замість підгання певних проявів діяльності особистості під канони особистого чи соціального масштабу, визначитися із призначенням захисного інструментарію, спираючись на те, якому з правових чинників та юридичних інтересів під час реалізації суб'єктивного права надається перевага. Скажімо, у справі «Рош проти Сполученого Королівства» [7], яку розглядав ЄСПЛ, досліджувався зміст скарги заявника, згідно з якою йому було відмовлено в доступі до офіційних документів, які допомогли б установити зв'язок між його хворобами та участю в експериментах у 1962 р. щодо дії газових сполук на людину за часів служби у британській армії. З 1981 р. в заявника виникали газуха та підвищений артеріальний тиск, а до 1987 р. ці проблеми значно погіршилися. Заявник також скаржився на недостатній доступ до інформації про тести, проведені на ньому в зазначений період. Він уважав, що доступ до інформації щодо випробувань був достатньо пов'язаний з його приватним і сімейним життям, щоби порушити питання відповідно до статті 8 Конвенції. Отже, спірним стало питання про те, що держава не надавала особі інформації про її тестову участь, порушуючи позитивний обов'язок поважати його приватне та сімейне життя (пункти 139–140).

Розглядаючи цей спір, Суд встановив, що конкретна особа – заявник у справі має право на інформацію відповідно до статті 8, з якої він міг би зрозуміти наявність ризиків і відреагувати

на них. Тож держава-відповідач мусила виконати позитивне зобов'язання (не пов'язане з будь-яким судовим чи іншим процесом) – забезпечити ефективний і доступний засіб для пошуку всієї відповідної інформації. Навіть приймаючи роз'яснення уряду щодо способу проведення випробувань, Суд вважає, що питання доступу до інформації, яке могло б або зняти побоювання заявника, або дати йому змогу оцінити небезпеку, якій він піддався, було досить тісно пов'язане з його особистим життям у значенні статті 8, щоби порушити питання відповідно до цієї норми (пункт 143). При цьому, як указує Суд, крім основних негативних зобов'язань, передбачених статтею 8 Конвенції, можуть бути позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективної поваги до приватного життя. Визначаючи, чи є таке позитивне зобов'язання, слід враховувати справедливий баланс, який потрібно досягти між загальним інтересом громади та конкуруючими інтересами зацікавленої особи. За таких обставин Суд визнав, що держава не виконала позитивного зобов'язання забезпечити ефективну та доступну процедуру, що дасть змогу заявнику отримати доступ до всієї відповідної інформації, яка допомогла б йому оцінити будь-який ризик, до якого він був причетний під час участі в тестах. Тобто було встановлено порушення статті 8 Конвенції. (п. 167–168).

У свою чергу, інше подібне правопорушення інформаційного права особи, позаяк воно було розцінене Європейським судом як ущемлення публічного інтересу заявника, потягло відповідальність за правилом статті 10 Конвенції. Зокрема, у справі «Кеннеді проти Угорщини» [8] було встановлено, що заявник – історик, який писав наукову працю, попросив Міністерство внутрішніх справ отримати доступ до певних документів, що він хотів використати у своєму дослідженні про функціонування Служби державної безпеки Угорщини в 1960-х рр. Йому було відмовлено на тій підставі, що документи були віднесені до державної таємниці. Попри це, заявник отримав наказ від обласного суду про необмежений доступ до матеріалів з урахуванням того, що це необхідно для цілей його історичних досліджень. Та, незважаючи на неодноразові заяви до судів усіх інстанцій, Міністерство з різних підстав так і не дало без обмежень доступу до всіх документів упродовж восьми з половиною років.

Проаналізувавши зміст охоронних вимог і вивчивши сутність взаємовідносин сторін, ЄСПЛ вирішив, що скарга заявника на те, що йому було заборонено публікувати об'єктивне дослідження функціонування Служби державної безпеки слід розглядати відповідно до статті 10. Як було встановлено під час розгляду справи, заявник отримав ухвалу суду про надання йому доступу до документів, але таке рішення було проігнороване органом влади. За цих обставин очевидно, що влада вперто не бажає виконувати судові рішення. Таке неправомірне використання повноважень, наданих владі, не можна було охарактеризувати як захід, «передбачений законом». Крім вирішення спору по суті, Судом також констатовано порушення вимоги «розумного строку» розгляду спору відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції, що суперечить внутрішньому законодавству і рівнозначне свавілля (пункт 43). Як бачимо, у досить схожих ситуаціях, керуючись спрямованістю інтересу особистості в бік реалізації свого особистого повноваження на свою власну користь чи суспільства, Суд прийняв відповідні рішення.

Отже, можемо сказати, що приватний чи публічний характер відносин в інформаційній сфері, який зумовлює певне правопорушення, далєбі не є завжди очевидним. Тож юрисдикційному органу, який вирішує спір, належить детально розібратися із сутністю матеріально-правових взаємин, порушення яких призвело до виникнення охоронного домагання. Скажімо, досить важливим чинником, котрий може допомогти встановити дійсну природу взаємозв'язків, вважається застосовність спеціальних способів захисту. Бо під час реалізації захисного механізму відповідний інструментарій щодо права на приватне життя особи та її публічно значимих повноважень є різним. Наприклад, захист публічного інтересу відбувається за допомогою визнання неправомірними певних діянь носія владних повноважень і зобов'язання його вчинити визначену адміністративну дію відновлюваного характеру. Натомість для захисту немайнового інформаційного приватного права суб'єкта застосовуються такі охоронні заходи, як спростування неправдивої інформації та суміжні способи, заборона поширення інформації, якою порушено особисті немайнові права. Тож коли, незалежно від змісту домагання, порушене в певний спосіб суб'єктивне право могло б бути захищене за допомогою вказаних способів, мова йде про право приватне і відповідний правовий механізм його охорони.

Водночас слід погодитися з науковцями, котрі вказують на неможливість встановлення рафінованого вигляду особистого або публічно значимого буття людини. Бо, безумовно, окремі фактичні прояви приватноправової за ідеєю діяльності виходять за її межі і стосуються суспільної діяльності. Це наочно проявляється у сфері здійснення активних дій, пов'язаних із роботою,

навчанням, дозволенням тощо. Тобто будь-які, навіть на перший погляд суто особистісні, діяння мають елемент публічності, тож у кожному окремому випадку підлягає з'ясуванню його обсяг і значення для особи, тісного зв'язку з її персональними цінностями, переважання в них приватного змісту над публічним чи навпаки. Інакше кажучи, має бути виявлено, чи є подібний прояв частиною особистого життя людини та чи кваліфікується він законодавцем у подібній якості.

Скажімо, спілкування між людьми за допомогою засобів електронної комунікації в певних випадках може мати як приватний, так і публічний зміст. Причому, навіть використовуючи стандартні усталені методології, це неможливо чітко розрізнити. Бо часто одне й те ж саме спілкування може належати до сфери публічного і приватного інтересу особистості. Тож, мабуть, досить прагматичним є підхід Європейського суду до вирішення цього питання, який полягає в тому, що під час розгляду самого поняття приватності є надмірним обмеженням зводити його до «внутрішнього кола», в якому окрема особа може жити своїм особистим життям на власний вибір, і повністю виключати з нього зовнішній світ, не охоплений цим колом. Бо насправді немає принципових підстав сприймати подібне розуміння поняття «приватного життя» як таке, що виключає діяльність професійного і ділового характеру, оскільки, зрештою, саме під час свого трудового життя більшість людей має значну, якщо не найбільшу, можливість розвивати відносини із зовнішнім світом» [9, с. 294].

Тож, вирішуючи конкретний спір, суд повинен віднайти та обґрунтувати ту сторону, яка визначає переваги публічного чи приватного інтересу в діянні певної особи, виявити, яке значення та які наслідки має те чи інше відношення для суспільства загалом або для конкретних осіб, і застосувати відповідне охоронне законодавство. Наприклад, у рішенні у справі «Фрессоз та Руар проти Франції» ЄСПЛ розглядав скаргу заявників, яких було засуджено за опублікування документів. Як було встановлено, обов'язковою передумовою професії заявників є поширення інформації. Отже, для того, аби в'яснити, чи було порушене їхнє право на вільне поширення інформації, необхідно спершу встановити, чи становила мета захисту конфіденційності фінансової інформації, що була законною сама по собі, розумне і достатнє виправдання втручання в інформаційне право особи. З цього приводу слід з'ясувати основне питання: якщо засудження заявників ґрунтувалося тільки на опублікуванні в газеті «Канар аншене» копій податкових декларацій, які, як з'ясувалося, були передані п. Фрессозу і п. Руару на порушення професійної таємниці, тоді, безперечно, йшлося про розкриття конфіденційної інформації, тобто порушення приватного права конкретних осіб. Проте постає запитання: чи залишався ще інтерес щодо збереження конфіденційності інформації, зміст якої вже був опублікований і міг бути відомий великій кількості осіб?

Як визнав Уряд, має бути певна прозорість щодо інформації про зарплату і про її підвищення. Платники податків, які проживають в одному комунальному окрузі, можуть ознайомитися зі списком платників податків своєї комуні, де вказано розмір доходу, з якого стягуються податки, і сума податку, яку сплачує кожна особа. Така інформація, навіть якщо вона широко не розголошується, є, відповідно, доступною для великої кількості осіб, які можуть передавати її іншим. Хоча і є заборона на опублікування податкових декларацій, інформація, яка в них містилася, вже не була конфіденційною. До речі, інформація про зарплату керівників великих підприємств регулярно публікується у фінансових оглядах. Отже, нагальної необхідності в захисті інформації як конфіденційної не було. Тож якщо, як це визнає Уряд, інформація про щорічний дохід керівника компанії є законною, а її розголошення дозволеним, тоді засудження заявників лише на тій підставі, що вони опублікували її підтвердження, а саме – податкові декларації, не може бути виправдане в контексті статті 10 [10, п. п. 53, 54].

Цей підхід є показовим, і він має застосовуватися у національному правозастосуванні. Тим більше, що нормативна основа для цього в Україні закладена. Наприклад, Конституційний Суд у своєму рішенні від 20 січня 2012 р. у справі № 2-рп-2012 встановив, що відомості, які стосуються виконання повноважень особою, яка обіймає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, не охоплюються класичним розумінням конфіденційної інформації. З цього приводу відповідні роз'яснення також надані Вищим адміністративним судом України. У п. п. 1, 2 Постанови Пленуму № 10 цього органу «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» надано перелік інформації, яка має публічний характер, а отже, її отримання та поширення здійснюється із суспільно значимою метою і це право особи мусить захищатися в публічно-правовому порядку. Йдеться, наприклад, про відкритість, доступність і повноту інформації про наявність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці земель державної та комунальної власності,

не наданих у користування, що можуть бути використані під забудову, про наявність обмежень і обтяжень земельних ділянок, містобудівні умови та обмеження в містобудівному і державному земельному кадастрах; інформації щодо розпорядження комунальним підприємством комунальним майном, зокрема інформації про використання коштів, розподіл доходів від надання послуг (продукції, товарів), виплати заробітної плати працівникам, використання вкладів і дотацій із бюджетів, інші витрати та прізвиська, імена, по батькові фізичних осіб і найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно тощо. На черзі реальне втілення на практиці захисних механізмів соціально значимих прав людини, не плутаючи їх із гіпертрофованим розумінням приватності. На жаль, як показує життя, подібні варіанти поведінки юрисдикційних органів, коли під приводом охорони персонального простору відбувається нехтування соціальними цінностями, викорінюються занадто повільно.

Висновки. Як доведено в роботі, реально поняття «приватне життя» у правовій практиці – як національного гатунку, так і ЄСПЛ – не є чітко визначеним і охоплює широкий спектр питань, серед яких у інформаційно-правовому відношенні можемо виділити такі: персональні дані про людину; право визначати своє приватне життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб; право на доступ до інформації, пов'язаної з особою та визначенням її правового статусу; право особи на безпечне довкілля. Слід зазначити, що часто особистий інформаційний інтерес людини перетинається з її суспільними прагненнями. Тому під час здійснення захисних правозастосовних дій дуже важливо визначитися, який характер, яку спрямованість мають конкретні відносини з доступу до інформації – приватний чи публічний, і, спираючись на це, застосовувати відповідний охоронно-правовий інструментарій.

Список використаних джерел:

1. Правова інформатика / Швець М.Я., Брижко В.М., Задорожня Л.М., Коваль М.І., Хахановський В.Г. та ін. ; у 2-х тт. Київ : Парламентське видавництво, 2004. Т. 1. 416 с.
2. Указ Президента України № 47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
3. Національна стратегія у сфері прав людини. Затверджено Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.
4. Давидчук О.В. Європейська Конвенція з прав людини та цивільне право. URL: <http://www.judges.org.ua/article/seminar21-7.htm>.
5. Горпинюк О.П. Стан дослідження проблеми кримінально-правової охорони приватності в юридичній літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 198–206.
6. Суховерхий В.Л. Личные неимущественные права граждан в советском гражданском праве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1970. 18 с.
7. Рішення ЄСПЛ від 19 жовтня 2005 р. у справі «Рош проти Сполученого Королівства» (Roche v. the United Kingdom), заява № 32555/96. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-70662\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
8. Рішення ЄСПЛ від 26 травня 2009 р. у справі «Кеннеді проти Угорщини» (Kenedi v. Hungary), скарга № 31475/05. URL: <http://echrblog.blogspot.com/2009/06/kenedi-v-hungary.html>.
9. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела та практика застосування / пер. з англ. Київ : АртЕк, 1997. 624 с.
10. Рішення ЄСПЛ від 21 січня 1999 р. у справі «Фресоз та Руар проти Франції» (Fressoz and Roire v. France), заява № 29183/95. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_361.